

ЈЕЛИСАВЕТА СУБОТИЋ (Никшић)

НЕКЕ МОРФОЛОШКЕ ОСОБИНЕ ЈЕЗИКА У ВРЧЕВИЋЕВОМ
ПРЕПЈЕВУ »ПЈЕСМА КОСОВСКОГ БОЈА« ГАВРИЛА
КОВАЧЕВИЋА

Књижевно стваралаштво Вука Врчевића, богато и тематски разноврсно, познато је широком кругу читалаца и активно присутно у нашем јавном и културном животу више од једног вијека. Настало у вуковском периоду, везано је и за тражење рјешења за српски књижевни језик и за српску азбуку, па је имало и свој вишедеценијски континуитет. Вук Врчевић је будио и привлачио пажњу читалачке публике различитог стручног профила и интересовања. Језиком својих писаних дјела извршио је одређени утицај на своје читаоце, односно на ондашњу јавну ријеч, на српски књижевни језик који је током друге половине XIX вијека пролазио кроз процес своје стабилизације не само у Србији већ и у Црној Гори. У том погледу Врчевићева заслуга свакако није мала, а то му је у великој мјери омогућила његова дијалекатска везаност за говоре Боке Которске, од којих источнохерцеговачки улази у основицу нашег данашњег књижевног језика.

Језику Врчевићеве писане ријечи до данас нијесу посвећена детаљнија монографска истраживања. Овај обавезан задатак намеће се у пуној мјери пред данашње историчаре језика. Врчевићев препјев

Пјесме Косовској боја (1861) аутора Гаврила Ковачевића, који је тај спјев објавио први пут на славеносрпском језику у Земуну 1805. г., штампан је у Задру у штампарији Браће Батара, 1861, трошком которског књижара и добротвора Српске народне основне школе у Котору, Јока Букилице.¹ Оригинал Врчевићевог препјева гласи: *Пјесма Косовској боја у 1389-шој іодини доіођеноі*. – Штампан је традиционалном ћирилицом. Препјев садржи 1731 стих и има неколико дијелова у различитом метру: у умјетничком десетерцу 1503 стиха монолошка бесједа кнеза Лазара на Косовској вечери садржи као посебна цјелина 114 стихова и испјевана је у пољском изломљеном тринаестерцу. Епски десетерац има риму типа *aa*. *Пјесма Косовској боја* као умјетнички еп била је веома тражена, радо читана и до Врчевићевог препјева имала је више издања. Послије Врчевићевог објављивања (1861) у Задру, још један Которанин, Спиро Поповић, издао је овај Врчевићев препјев, у Панчеву, у штампарији Браће Јовановић, 1879. г. Панчевачко издање не разликује се текстуално од задарског, мада је оно штампано Вуковом ћирилицом.

I

Славеносрпски језик Ковачевићевог спјева *Пјесма Косовској боја* (1805) био је језик мјешовит по свом саставу, настао мијешањем славенских (рускословенских, црквених) и српских народних говорних црта.² Вук Караџић је имао негативно мишљење о

1. »Рјеткост ове пјесме и жеља којом се она у нашем народу чита принудила су ме исту о свом трошку препечатати судећи да сам и моју и многи/х/ сународника жељу испунио. Поправљање многи/х/ стихова са славенског на српски народни језик држећи се оригинала то је радња госп. Вука Врчевића који се из истине љубави и народности тог посла заузео. . . У Котору на Митровдан 1860 Ј/око/ Б/укилица/.« Јоко Букилица био је »отлични ревнитељ рода и књижевности«, један од свједока на тестаменту Пера Петровића, Његошева брата, који је своје посљедње дане проводио у Котору (Проф. др Александар Младеновић, *Нови иодаци о шестіаменшу и смрши Пера Томова Пејровића*. – Библиографски вјесник, Цетиње, XI/1982, бр. 3, 104). Писац биографије о Вуку Врчевићу, Радмила Пешић, приписује ауторство спјева задарског издања из 1861. г. Вуку Врчевићу и у библиографији радова Врчевићевих, иако истиче да је *Пјесма Косовској боја* (1861) без потписа аутора (Радмила Пешић, *Вук Врчевић*. – Београд /Филолошки факултет Београдског универзитета/, Монографије, књ. XIV, 1967, 198).

2. Слободан Н. Реметић, *О неким рускословенским особинама у језику цјесама Гаврила Ковачевића (іоцешком XIX вијека)*. – Научни састанак слависта у Вукове дане. Реферати и саопштења. Београд 1977. књ. 6, св. 1, 183–192.

славеносрпском језику нпр. Видаковићевих текстова, које се не може претварати у закључак да сви Срби који су тако писали нијесу имали свој књижевни језик. »Срби у то време, кад се Вук појавио, нису имали свој уједначени књижевни језик, нису имали његову кодификовану норму (иако је у низу особина његова унутрашња норма постојала), нити израђен и написан његов речник. . . То је био. . . славеносрпски али јако србизиран. . . Народна основа тога типа српског књижевног језика, славеносрпског јако србизираниог, била је штокавска и екавска, шумадијско-војвођанска, што је с језичке стране могло осигурати у пуној мери успешно касније конституисање нашег данашњег екавског књижевног изговора на вуковско-даничићевским грама-тичким нормама.«³ Полазећи од појаве Вука Караџића у Црној Гори и процеса примања његове књижевнोजезичке, азбучне и правописне реформе у Црној Гори друге половине XIX вијека – дајемо овдје историјскојезички осврт на одређене морфолошке особине у *Пјесми Косовској боја* (1861) Вука Врчевића. Узимамо за анализу дијелове морфолошке норме у књижевном језику Вука Врчевића у односу на славеносрпски језик Г. Ковачевића и у односу на дијалекте са говорног подручја Боке Которске поређујући их, по потреби, и са језиком владике Данила и Његоша. Тежиште овога прилога усмјеравамо на еволуцију падежног синкретизма Д–И–Л множине у категорији именичких ријечи и личних замјеница код оних примјера из Врчевићевог језика гдје постоји обличка посебност код ових падежа. Циљ нам је да утврдимо да ли је у тим случајевима Врчевић мијењао старе Ковачевићеве облике Д–И–Л множине на нове синкретичке тамо гдје му је то десетерачки метар стихова дозвољавао или је, пак, без обзира на метричке захтјеве, првобитне морфемске алтернације Д–И–Л множине замијенио синкретичким. Оваквим утврђивањем језичких особина Врчевићевог препјева може се утврдити у којој је мјери Вук Врчевић, са своје стране, осигурао конституисање нашег данашњег (и)јекавског књижевног изговора на вуковско-даничићевским грама-тичким нормама. Обличке посебности Д–И–Л у *Пјесми Косовској боја* (1861) код именица сва три рода посебно издвајамо за сваки падеж. Све издвојене падежне форме дајемо прво у примјеру стиха Врчевићевог препјева, док примјери у заградама поред њих представљају облике Ковачевићевог спјева. Транскрипција и транслитерација примјера и стихова у којима се они налазе је наша. Број уз примјер означава страницу спјева.

3. Александар Младеновић, *Вук Караџић и славеносрпски њиш књижевној језика*. – Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад 1988, књ. XXXI–1, 120.

II Д а т и в

Код именица женског и средњег рода не долазе примјери са старим формама падежних наставака у дативу множине, у препјеву Вука Врчевића, поређене са истим примјерима из језика Г. Ковачевића.

Мушки род

- ом: *Барјакџаром*–по војсци дадоше 53 (*Барјакџаром* 95).
 –има/–им: Да се одма *џурцима* предаду 26 (*Турком* 61), Ђе управо к *џурцима* одоше 37 (к *Турком* 76), Милош ће се сад *џурцим*’ предати 17 (*Турком* 51), И већ су се *џурцим*’ обећали 26 (*Турком* 61), И сву војску и мене *џурцим*’ да издаду 29 (*Турком* 66), И то *џурцим*’ за чудо бијаше 40 (*Турком* 80), И *безирим* својим заповједи 60 (*безиром* 104).

Овдје напомињемо да је дистрибуција наставака у овом падежу одлика српскохрватског књижевног језика у односу на старе форме Г. Ковачевића. Једини примјер у Врчевићевом језику са старим наставком –ом за датив множине јесте *барјакџаром*. Датив је, дакле, Врчевић мијењао у духу нових синкретичних, аналошких наставака према савременој граматичкој норми. У Његошевем језику и другим говорима, зетским и источнохерцеговачким, познато је да се у дативу множине именица мушког и женског рода налази у овом падежу –ма мјесто –има, –ама, али зато наставак –ом има у свом језику владика Данило.⁴ Ваља напоменути да се краћи облици датива множине на

4. Уп. *хрисијјаном, њолаваром, Турком* и сл. (Др Александар Младеновић, *Језик владике Данила*. – Нови Сад /Матица српска/, 1973, 130–131); *коњма, људма, сѣварма, кћерма* у језику Вука Караџића (Павле Ивић, *О Вуковом рјечнику из 1818. године* у књизи *Сабрана дела Вука Караџића. Књига група: Српски рјечник /1818/*. Београд /Просвета/ 1969, 125; М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик /Грамајички системи и књижевнојезичка норма/*. – Београд /Научно дело/, 1964, 208); примјери: *бојма, вишезма, Црнојорцима, Турцима* познати су и Његошевем језику (Данило Вушовић, *Прилози проучавању Његишевог језика*. – Јужнословенски филолог, Београд 1930, књ. IX 121); код именица са извјесним збирним значењем наставак –ма јавља се и у средњокатунским и љешанским говорима: *људма, коњма, јоведма* (Митар Б. Пешикан, *Сјароцрнојорски, средњокатунски и љешански јовори*. – Српски дијалектолошки зборник, Београд 1965, књ. XV, 147–148).

–*ма* јављају и у језику писама Вука Поповића, Врчевићевог савременика, такође Ришњанина и сарадника Вука Караџића.⁵

III

Инструментал

Мушки род

Код ових именица три пута долази наставак –*и*, три пута краћи наставак –*ма*, поред наставка –*има/–им*'.

- и: Накитише поље *са барјаци* 24 (*са барјаци* 59), *Са* копљима и *осџри Миздраци* 24 (*осџри миздраци* 59), *За калџаци* сребрне челенке 54 (*За калџаци* 96).
  - ма: Све Косово *шайорма* покрише 24 (*Са шайори* 59), Један другог *коњма* да погазе 40 (*с коњма* 80), Други *с коњма* на Ситницу грну 56 (*с коњма* 99).
  - има/–им: *И с џурцима* на нас ударити 37 (*са Турци* 99), Он ће *с џурцим* диван проводити 15 (*с Турци* 49), Ђерају се *с џурцим*' по долина 56 (*Турци* 99).
- Средњи род
- има/–им: *Са кољима* и остри Миздраци 24 (*Са кољами* 59), Да се гордо *с крилима* 31 (*са крили* 69).
- Именице женског рода на сугласник
- ма: *И витешким рјечма* јуначити 51 (*са речма* 93).

Изнесени примјери показују да је наставак код именица мушког и средњег рода –*има/–им* у духу савремене граматичке норме,⁶ према –*и*, –*ами* у примјерима из језика Г. Ковачевића. Упоредо се јавља код именица мушког и женског рода и наставак –*ма*, који је био познат и језику владике Данила, Вуку Караџићу, Његошу и другим зетским и

5. Облике *људма*, *џријашељма*, *шћерма* налазимо и у оригиналним писмима Вука Поповића упућиваним Вуку Караџићу (Јелисавета Суботић, *Неке морфолошке особине језика писана Вука Поповића*. – Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад 1986, књ. XXIX–2, 76); форму *коњма* у Лепетанима (Васо Томановић, *О бокељским говорима*. – Бока, Херцег-Нови 1970, књ. 2, 228); уп. форме на –*ма* у дативу, инструменталу и локативу множине и у перашком говору (Томо Брајковић, *Перашки дијалекат*. – Програм Ц. К. Државне велике гимназије у Котору за школску 1892–1893, Загреб 1893, т. 54).

6. Уп. М. Стевановић, нав. дј. 186.

источнохерцеговачким говорима Врчевићевог времена.⁷ Стари наставак код именица мушког рода –и (*са барјаци, са. . . миздраци, за калијаци*) долази такође у Врчевићевом језику и њега он није могао мијењати, јер је био ограничен метром стиха.

IV

Л о к а т и в

Неуједначено прераспоређивање наставака из некадашње двојинске категорије карактеристично је за два падежа локатив и генитив код именица сва три рода.⁸ Оно је нашло потврду и у овом препјеву Вука Врчевића. Поједини примјери локатива поређени са оним из првобитног спјева Г. Ковачевића, у Врчевићевом препјеву су облици које данас оцјењујемо као дијалектизме, а које је Врчевић у своме времену имао у говорном језику.

Мушки род

Долази само један примјер: И разнеси свуд *ѿо манасѿи-ра 13 (ѿо манасѿири 46)*.

Ђерају се с Турцим *ѿо долина 56 (ѿо долина 99)*, И по брди поља и *ѿланина 56 (високи/x/ ѿланина 99)*.

Средњи род

- и: У овом падежу долази само један облик који се завршава на –и у поређењу са примјером из Ковачевићевог спјева: И *ѿо брди* високе планине 53 (*ѿо брдин*, поља и планина 56 и *ѿо брди* 99). Примјер који се налази само у Врчевићевом препјеву, а не и у Ковачевићевом спјеву: *ѿо. . . ѿоља 56* упућује на особине народних говора. Остаци уравнивања локатива и генитива потврђују се облицима: *ѿо манасѿира, ѿо долина, ѿо ѿланина, ѿо ѿоља*. Облик *ѿо брди/x/* представља стару меку промјену у множини, основу у процесу примања аналошког наставака –ма, тј. настајања падежног синкретизма.

7. Уп. *људма* у језику владике Данила (А. Младеновић, нав. дј. 133); *с Турѿма, слабосѿма, ѿод кључеѿма, са шашорма, с крилма* и сл. У Његошевом језику (Д. Вушовић, нав. дј. 121); у говорима источне Херцеговине налазе се облици инструментала: *коњама, ѿудма, синоѿма* (Асим Пецо, *Говори иѿточне Херцеѿовине*. – Српски дијалектолошки зборник, Београд 1964, књ. XIV, 120).

8. Уп. Др Александар Белић, *Иѿторија срѿскохрѿвајској језика. Књ. II, Св. 1: Речи са деклинаѿијом*. – Београд (Научна књига, 1950, 119–121).

V

Л и ч н е з а м ј е н и ц е

Употреба облика Д–И–Л код личних замјеница у језику Г. Ковачевића потврђује да је славеносрпска пракса у овој граматичкој категорији увелико србизирана облицима у правцу данашњег шумадијско-војвођанског стандардног дијалекта. Г. Ковачевић припада предвуковској епоси, Врчевић, непосредни сарадник Вуков, отишао је још даље у обједињавању реформаторских захвата Вукових. Примјери мијењања неких старих замјеничких облика на нове у три множинска падежа то потврђују.

Д а т и в

Не подноси *наша* турска вјера 57 (Не подноси *нами* 99), примјер са измијењеном формом датива личне замјенице *нами* у присвојну замјеницу *наша* из Врчевићевог препјева упућује, поред осталих, на посрбљивање језика првобитног Ковачевићевог спјева.

И н с т р у м е н т а л

- ма: И никада *мећ' нама* 28 (*мећ нами* 64), Тако и ја *ѿрег вама* 29 (*ѿрег вами* 66), Да час прије *с вама* (*са вама* 78), И на турке *с вама* 36 (*с вама* 74), И *мећ' њима* веселја 33 (*мећ нима* 70).
- ми: Јер се сада *мећ' нами* 29 (*мећ нами* 65), Зато сада *ѿрег вами* 29 (*ѿрег вами* 66), Јер невјерност *мећ' вами* 29 (*мећ нами* 66), И сад ми се *ѿрег вами* 29 (*ѿрег вами* 66).

Врчевић и Ковачевић имају готово равномјерну употребу облика *нами*, *нама*, *вами*, *вама* у инструменталу множине. То показује да су ове форме биле блиске језику обојице писаца.

Примјери локатива множине личних замјеница не налазе се као обличка посебност.

З а к љ у ч ц и

1. Врчевићев препјев *Пјесма Косовској боја* објављен је у Задру 1861. г. традиционалном ћирилицом. Сачињен је према спјеву

Гаврила Ковачевића из 1805. г. Препјев представља одређен допринос утемељењу вуковско-даничићевске норме српскохрватског књижевног језика.

2. На морфолошком језичком нивоу Врчевићев препјев потврђује процес настајања синкретизације облика Д–И–Л множине у савременој норми (и)јекавског изговора нашег књижевног језика. То потврђују примјери датива из Врчевићевог и Ковачевићевог језика у категорији именица (*џурцима/џурцим'* према *Турком, безирим* према *безиром*), затим инструментала (*с џурцима/с џурцим'* према *с Турци, шајорма, коња* према *са шајори, с коња, са коњима, са крилима* према *са коњами, са крили*). Примјери инструментала са старим наставком –и (*са барјаци, са миздраци, за калијаци*) условљени су метром стиха и зато се нијесу могли мијењати.

3. Остаци уравнивања локатива и генитива у процесу синкретизације налазе се у примјерима: *џо манасџира, џо долина, џо џиланина, џо џоља*.

4. Код личних замјеница Врчевић и Ковачевић имају готово равномјерну употребу облика: *нами, нама, вами, вама* у инструменталу множине.

5. Морфолошке алтернације Д–И–Л множине у поетском језику *Пјесма Косовској боја* (1861) Вука Врчевића немају, дакле, само карактер стилског обиљежја већ је њихово присуство одлика и језичке еволуције у дијелу говора Црне Горе. Морфолошке алтернације показују уопштавање нових форми у Д–И–Л, аналошких и синкретичких у поетском језику Вука Врчевића.

Jelisaveta SUBOTIĆ (Nikšić)

CERTAIN MORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE LANGUAGE OF
VRČEVIĆ'S RENDITION OF »THE POEM OF THE BATTLE OF KOSOVO«
BY GAVRILO KOVAČEVIĆ

(S u m m a r y)

Vrčević's rendition of »The Poem of the Battle of Kosovo« was published in Zadar in 1861 in the traditional cyrillic type. It was made after the canto written by Gavriilo Kovačević in 1805. The rendition contributed the establishment of the Karadžić–Daničić's standard of the Serbo-Croatian literary language.

At the morphological level, Vrčević's rendition confirmed the process of syncretization of plural Dative–Instrumental–Locative (DIL) form(s) in the modern standard of the ijekavian

dialect. Eliminating the inherited morphemic variants in plural DIL by changing them into new popularly used forms, Vršević made a contribution to the constitution of the present-day ijekavian dialect of the literary form of our language. This is confirmed by the use of Dative in both Vršević's and Kovačević's idiom in the category of nouns (*Turcima/Turcim'* vs. *Turkom, vezirim* vs. *vezirom*), or Instrumental (*s Turcima/s Turcim'* vs. *s Turci; šatorma, konjma* vs. *sa šatori, s konjma; sa kopljima, sa krilima* vs. *sa kopljami, sa krili*). The examples of the use of Instrumental with the old suffix *-i* (*sa barjaci, sa mizdraci, za kalpaci*) was conditioned by the verse metre and therefore could not be changed.

Examples of the use of Genitive in place of Locative in the process of syncretization are found in the the following: *po manastira, po dolina, po planina, po polja*.

As for the personal pronouns, both Vršević and Kovačević demonstrate an almost even use of *nami* and *nama, vami* and *vama* in the plural Instrumental.

Morphological alternations of plural DIL in the Vršević's poetic idiom of »The Poem of the Battle of Kosovo« (1861) are not, therefore, only a stylistic feature: their presence is a characteristic of the linguistic evolution that took place in certain parts of Montenegro. Morphological alternations show a generalization, both analogical and syncretic, of new DIL forms in the poetic idiom of Vuk Vršević.

